

Det "klangliga" materialet i den nya kyrkoorgeln.

Den »nya» kyrkoorgelns stämbestand omfattar, såsom tidigare nämnts: 1) sådana stämmor, som i mer eller mindre förvanskad gestalt kunnat hålla sig kvar i orglarna under den »orkestrala» tiden, 2) stämmor från den klassiska orgeln, vilka av »1800-talsorgeln» negligerades samt 3) nykonstruerade stämmor. Nedan skall nämnas de vanligen till användning kommande stämmorna jämte mycket kortfattade kommentarer.

Labialstämmor.

Av de öppna stämmorna med cylindrisk pipkropp är nu som förr *Principal* (32'—1') orgelns klangliga fundament. Man har två arter: tysk Pr. och italiensk Pr. Den förra, vars klassiska mensurmått 155,5 mm., är den oftare använda. Dess klang har något kärvt, omutligt över sig, men tonen är dock ljus och klar som den naturliga flöjttonen. Försvunnen är såväl »stråktönen» som den tjocka, starka, forcerade klang, som så ofta kännetecknade »orkesterorgelns» *Principal* och som omöjliggör en homogen klangsammanmältning. Den italienska *Principalen* eller *Kupferflöte*, som den ofta kallas, när materialet är koppar, är vidare mensurerad, har smalare labium, är något svagare men mycket fyllig i klangen. — Den tyska *Principalen* närstående äro *Holzprincipal* eller *Holzflöte* (8', 4'), som är svagare *principalstäm*ma av trä, *Violflöte* eller *Fugara* (8', 4'), med något trängre mensur och lägre uppskarning. Härifrån är steget ej långt till den nya orgelns *Salicional* (8' och 4'), som göres vidare än orkesterorgelns likabenämnda register. Stämman har numera soloregisterfunktion. Övriga av de gamla »stråkstämmorna» förekomma ytterst sällan. De anses både akustiskt och musikaliskt otillfredsställande. — Från den italienska *Principalen* kunna de vida cylindriska flöjtstämmorna sägas *stamma*. Vi nämna *Hållflöjt* (8', 4'), en italiensk *Principal* av trä, *Siffelöjt* (2', 1'), en vid flöjt, som företrädesvis användes i de höga tonlägena. Såsom *Kvint* 1 $\frac{1}{3}$ ' är den även ypperlig. Tönen är klar, något stark. Vidare *Nachthorn* (8'—1'), som är den vidaste av de nu brukliga flöjtstämmorna. Den är stilla i klangen, mycket fyllig, svag, men tyckes liksom växa i både styrka och fyllighet, när den tonar tillsammans med någon annan stäm

ma. De öppna koniska stämmorna göras i sex olika huvudarter. »*Principalen*» ibland dem är *Spetsflöjt* (vanl. 8' och 4', men även 16' och 2'), med *principalvidd* nedtill och $\frac{1}{4}$ därav upptill. Tönen är något »spetsig», klar och ljus; får ej vara alltför svag. Smalare än denna stäm

ma är *Spetsgamba* (8', 4'), som övertagit »orkester»-Gambans roll men ej dess onaturligt pressade klang. Den har en något hornartad, lätt nasal, ljus klang. *Flachflöjt* (4', 2') har nedtill ungefär *Spetsflöjtens* mensur, men är upptill bredare. Även labiet är något bredare. Tönen, i överensstäm-

melse med namnet något »flack», utan rundning. Tämliigen stark. *Waldflöjt* (4' 2', 1') har större nedre mensur, men proportionsvis samma vidd upptill som föreg. Tonen är mera fyllig, rund, men ej svag. *Gemshorn* (8', 4', 2'), som i orkesterorgel var i det närmaste en stråkstämman, har återfått sin mera naturliga, nasala flöjtton. Den är ungefär så vid som Waldflöjten nedtill, men den övre mensuren är mindre. I *Blockflöjt* (4'—1') slutligen har orgeln fått en av sina vackraste stämmor. Mjuk, rund fyllig — mensuren är mycket vid — men absolut klar ton. — Omvänt konisk, trattformig, är *Dolcan* ell. *Dolcian* (8'). Nedre mensuren är ung. av principalvidd, upptill är den c:a 10 halvtoner större. Med smalt labium och låguppskärning är detta register en utomordentligt vacker solostämman.

En stämgrupp, som på sätt och vis kan sägas utgöra en den nya orgelns motsvarighet till orkesterorgelns omhuldade »högtrycksstämmor» är de s. k. »starkflöjterna». De göras av koppar och deras större tonstyrka gör att de kunna komma till användning endast i stora orglar i stora kyrkorum. *Starkflöjt* (16', 8', 4') är en mycket kraftig italiensk Principal, *Russisch Horn* (16', 8') är konisk, nedtill av Gemshornsvidd, upptill principalmensur. *Tromba* (16', 8', 4' och för pedalen även 2') är trattformig, har mycket vid mensur.

De överblåsande flöjterna förekomma numera ej som 8'-stämmor (Flöte harm.); de ha ej större värde som sådana. Däremot kunna de mycket väl användas i de högre lägena och förekomma i följande tvenne former: *Tvärflöjt* (*Querflöte*) (4', men vanl. 2' och 1'), som har något större mensur än Principal, ganska svag, men klar i klangen, och *Schweizerflöjt* (*Schweizerpfeife*) (2' och 1'), vilken har principalmensur och är kraftigare än Tvärflöjten. Såsom pedaltämman i 1' tonhöjd, kallas stämman ibland *Schweizerpfeifenbass*.

De halvtäckta stämmorna dela vi i två grupper: sådana med cylinderformiga pipkroppar med konisk uppsats och sådana med röruppsats. Den förra gruppen har varit »ur modet» men har nu upptagits i den nya orgeln. Vi ha *Spillflöjt* (*Spillpfeife*) (vanl. 2') med principalmensur och frisk ljus ton, *Schwiegel* (vanl. 1'), som är trängre och svagare, mera stilla i klangen och *Koppelflöjt* (8', 4', 2'), vilken är den »feminina» motsvarigheten till de båda andra. Den har vid mensur, kortare och mera spetsig uppsats. I klangen liknar den en Rörflöjt. — *Rörflöjt* (16'—2') — pedaltämman kallas den ofta *Bauerflöjt* — konstrueras i tre huvudtyper med var sin klangkaraktär. 1) *Den egentliga Rörflöjten*, med vid mensur, kort och ganska vitt rör. Klangen är ljus, spröd, hornartad; 2) *Rörgedackt*. Något trängre mensur och smalt, ganska långt rör. Klangen Gedackt lik; 3) *Rörkvintaden* med snäv mensur och kort rör. Namnet antyder den klangliga likheten med Kvintaden. (En fjärde art, Rörpipa, med långt rör av vid mensur har sällan konstruerats.)

Gedacktstämmorna ha väl aldrig saknats i någon orgel, men genom alltför vid mensur och samtidigt hög uppskärning och högt lufttryck, blev tonen dov och intetsägande. De nya Gedackterna ha allra högst principalmensur — endast *Kupffergedackt* kan hållas något vidare — och låg uppskärning, så att deltonerna ljuda med och göra klangen klarare.

Tonen blir något mager, ljus och »singend», men dock betydligt mera bärig än man skulle kunna vänta sig av en så svag ton. *Subbas* i den nya mensuren blir icke längre suddig och obestämd utan klar och fast i klangen. *Gedacktflöjt* (8'—2') kan erhålla vidare mensur för att däri-genom få klangen mera lik en vid flöjtstämmas. — *Kvintaden* (16' 8' 4') göres i regel ej fullt så snäv som tidigare, dock är den trängre än Gedackten. *Gedacktpommer* (16'—4') är en något vidare och starkare *Kvintadenstämma*. *Spetsgedackt* eller *Grossgedackt Lieblich* (16' och 8') är, som namnet säger, en konisk Gedackt, i klangen svag, bärig. — Såsom överblåsande — med trång mensur — kallas Gedackten *Schweizergedackt* och Spetsgedackten *Zink*. (Detta senare namn är dock ej lämpligt, enär det sedan gammalt varit namn dels på en tungstämma, dels på den trekoriga Sesquialtera såsom pedalregister.)

Alikvotstämmorna förekomma nu ganska ofta, även i mindre orglar. De äro också i sin nya konstruktion mycket värdefulla och långt mera användbara än i sin gamla, d. v. s. 1800-talsgestalt. Den i första hand ifrågakommande alikvoten är givetvis *Kvinta*. Den förekommer ej så ofta som 10 2/3' basregister, men ofta som 5 1/3', 2 2/3' 1 1/3'. Den göres dels i principalmensur, måttligt starkt intonerad och skall då i viss mån ersätta en mixtur. I denna form står Kvintan vanligen på huvudmanualen som *Scharfkvint* (2 2/3'). Oftare förekommer den emellertid som »soloaliquot» — i 2 2/3' ofta kallas *Nassat* — med vid mensur (ex. Gedackt, Rörflöjt, Nachthorn, Siffflöjt, Gemshorn etc.). I 1 1/3' tonhöjd kallar man den vanligen *Superkvint*; till denna funktion lämpa sig utmärkt Siffflöjtspipor. — *Ters* (3 1/5', 1 3/5') konstrueras vanligen på liknande sätt som solokvinter. *Septima* (2 2/7', 1 1/7') börjar numera användas i större utsträckning än tidigare, men *Nona* (1 7/9', 8/9') är ännu mycket sällsynt.

De fler-koriga alikvotstämmorna i orkesterorglarna stodo på en tämligen låg konstnärlig nivå. Av den klassiska orgelns rikedom på arter behöll man endast några få och dessa fingo ej ha kvar sina karaktäristiska konstruktionstyper, utan man blandade på ett till synes godtyckligt sätt samman olika »mixtur»-sorter, vilka buro starka spår av denna »rasblandning». Tack vare högt lufttryck, få körer, oriktig mensurering, felaktig sammansättning blevo de dessa från 18-1900-talsorglarna välkända, vanryktade »skrikstämmor» som på sin höjd kunde användas såsom sista dynamiska plus till tuttit. I den nya orgeln göras dessa för orgelklangen utomordentligt viktiga stämmor ånyo efter klassiska, akustiskt och musikaliskt riktiga principer och kunna därför åter göra sin riktiga, mångsidiga tjänst. Vi uppdelar blandstämmorna i två huvudgrupper: repeterande och icke repeterande.

Till den första gruppen höra Mixtur, Scharf, och Cymbel. *Mixtur* sammansättes av oktav- och kvintkörer (*aldrig* terskörer!). Piporna hållas smalare än principalmensur för att Mixturen skall få den rätta glansen och skärpan. För att åstadkomma tydlighet i basen — en av Mixturens viktiga funktioner — begynner man nedtill med höga kor: 1' eller 1 1/3' som lägsta piprad. Den repeterar från oktav till oktav och får upptill ej ha för stora körer. Dessas antal är betydligt ökat; man har från 3 upp till 10 och flera körer. Dubbelkörer förekomma ofta; de göra klangen

mera »levande». *Scharf* är på sätt och vis oktavstämman till Mixturen eller dess fortsättning. Sammansättningen är även likartad men i allmänhet ha piporna trängre mensur. *Cymbel* har pipor av Salicionalmensur, mycket små pipgrupper, repeterar efter var femte, resp. sjunde halvtön. Den är 2-kör. upp till 5-kör. vanligast är dock tre kör. Man har tre Cymbelarter: 1) Oktav-Cymbel, som består av enbart oktavpipor, 2) Kvint-Cymbel, som har oktav- och kvint-körer samt 3) Ters-Cymbel, sammansatt av oktav + kvint + ters. En ganska ovanlig men om den är rätt gjord utmärkt cymbelart är den s. k. *Regal-Cymbel*, som består av två piprader ljusa Regaler $1' + \frac{1}{2}'$. Den repeterar med varje oktav till 8'. *Cymbelflöjt* är en en-korig cymbelart.

De icke repeterande blandstämmorna ha vidare mensur än de repeterande. *Rauschpfeife*, *Rauschkvint* — i pedalen kallas den ibland *Bauerpfeife* — har från 2 till 6 kör. Sammansättningar: som 2-korig $2 \frac{2}{3}' + 2'$, som 3-korig $4' + 2 \frac{2}{3}' + 2'$ eller (för pedalen) $5 \frac{1}{3}' + 4' 2 \frac{2}{3}'$. *Kornett* har numera i regel 8'-tonen som fundament och saknar således koret $5 \frac{1}{3}'$, vilket förr var nästan obligatoriskt och gjorde stämman till 16'. Den har från 3 till 5 körer. *Sesquialtera* är vanligen två-korig: $2 \frac{2}{3}' + 1 \frac{3}{5}'$. Som tre-korig är sammansättningen $2 \frac{2}{3}' + 2' + 1 \frac{3}{5}'$ eller $4' + 2 \frac{2}{3}' + 1 \frac{3}{5}'$. Den senare sammansättningen kallas som pedallstämman *Zink Tertian* liknar Sesquialtera, men har kvintkoret en oktav högre: $1 \frac{3}{5}' + 1 \frac{1}{3}'$. *Schreipfeife* göres på olika sätt, än med uteslutande oktavkörer ($2' + 1'$), än med oktav- och terskörer ($2' + 1 \frac{3}{5}' + 1'$) och än t. o. m. med en septima (i större orglar). *Glockenton*, *Campanella*, *Carillon*: sammansättes ex. $4' + 1 \frac{3}{5}' + 1'$ (även utan $4'$) eller $2 \frac{2}{3}' + 1 \frac{1}{3}' + 1 \frac{1}{7}' + 1'$. *Clarino* är en av Jahn använd, icke repeterande labial blandstämman, sammansatt av Flachflöjt $4' + 1 \frac{1}{3}'$.

Tungstämmor.

Dessa uppdelas i sådana med naturlig uppsatslängd och sådana med förkortade uppsatser (Regaler). De förra kunna ha antingen trättformiga eller cylindriska tuber. Trättformiga tuber ha *Basun* (16', 32') och *Trumpet* (16', 8', 4'), men tuberna äro i den nya orgeln trängre och tungorna något tunnare, vilket gör att klangen blir mera övertonrik, ljus och metallisk och stämmorna härigenom bättre kunna smälta samman med labialer. Till denna grupp höra vidare *Oboe* (8'), täckt med hålförsett lock, i klangen stående emellan en mjuk *Trumpet* och *Schalmei* (*Skalmej*), som har trängre tuber och är mera skarp och nasal i klangen än *Oboen*. *Musett* (8', 4') är en svag tungstämman med konisk uppsats. Den påminner i klangen något om *Krumhorn*. — De cylindriska stämmorna äro: *Krumhorn* (8'), som har mycket smala tuber. En utomordentligt skön stämman, vars mjuka, ljusa något spröda klang man ej tröttnar på. *Dulcian* (16', 8') har något vidare tuber än föregående; mera stilla, men mycket bärig, »knarrande» ton. *Zink* (se även bland stämmorna!) $4'$ är en C-f-stämman, vanligen i pedalen. Den har ännu något större uppsatser än *Dulcian*. Tonen är »fylligare» och ej så »knarrande» som de båda föregående stämmornas.

Regalstämmorna ha nästan alldeles varit ur bruk — ett undantag bildar endast den bekanta fjärrverksstämman »Vox humana», som hör till denna grupp — men ha nu begynt användas ånyo. Några av de vanligast förekommande formerna äro: den vanliga *Regal* med mycket kort och trång cylindrisk uppsats, *Singend Regal* med cylindrisk-konisk form, *Violin-Regal* (*Geigend Reg.*), mycket svag och mild, i tonen lik en mjuk stråkstämma, *Kopf-Regal*, trattformig med dubbelkonisk-halvtäckt överdel, kraftigare, mera kärnfull i klangen, *Singend Kornett* (pedalstämma) med trattformig uppsats. *Rankett* eller *Sordun* är en täckt Regal med två cylindriska rör: ett inre, smalt öppet, och ett yttre, vidare, täckt och försett med ljudhål nedtill, strax ovanför »kopfen». Klangen är mera »grundtonig», brummande, »täckt». *Bärpfeife* är mera mystiskt färgad men något bredare i klangen än Sordunen. Den har vanligen rörflöjtslik eller trekägelformad ljudbägare.

Carl E. Rosenquist.

Uttalande om Alternativa melodier till nya psalmer.

Som dagspressen redan meddelat hava infordrade yttranden inkommit från Musikaliska Akademien och Sveriges Allmänna Organist- och Kantorsförenings Centralstyrelse över de nya alternativa melodierna till Nya psalmer av 1921. Då det för denna tidskrifts läsare torde vara av intresse att få del av dessa yttranden meddelas de här in exstense. Akademiens utlåtande, som är undertecknat av G. Thulin och O. Morales, lyder:

Förslaget bär glädjande vittnesbörd om det levande intresse, varmed kyrkosången omfattas i Sverige, i det att ett utomordentligt rikt material av såväl kyrkomusiker som lekmän ställts till kommitténs förfogande från alla delar av vårt land. Jämte ett urval av detta omfattande material har kommittén upptagit melodier av äldre ursprung liksom även ett mindre antal melodier ur våra grannländers koralböcker. Det är ett hängivet arbete kommittén nedlagt på sin ansvarsfulla uppgift, vilket akademien skänker sitt livliga erkännande. Då akademien sålunda vitsordar det varma intresse och den samvetsgrannhet, varmed kommittén fullgjort sitt uppdrag, kan akademien emellertid icke bortse från att dessa förtjänster ej alltid äro parade med nöjaktig förtrogenhet med ämnet och en på djupare koralforskning grundad historisk sakkunskap inom ett område, som erbjuder ett så överrikt material, vilket i större omfattning borde anlitas i stället för nykomponerade koraler av jämförelsevis underordnat värde.

Vid granskning av förslaget finner akademien anledning att erinra om vissa betänkligheter akademien redan givit anledning åt i sitt utlåtande över 1920 års koralboksförslag. Det gäller upptagandet till bruk vid